

БУУЯАН

Ум Маани Бадмээ Хум

"Буряад үнэн" сонин болон Россия Бугдын шажантан Түбэй захиргааны үмэнэһөө хуугаһан һарагаһа нэгэ угаа хэблэһэн гарагаг. Январь, 1998 он.

(Үргэлжэлэл. Эхинийн урдахи "Буянда")

ҮХЭХЭ, МҮНХЭ БУСА ТУХАЙ

- Багша, та өөрөө ерээдүй тухай абарал табижа шадаха гүт?

- Угай дамжалга (Тинлэй багшын эсэгэ мэдэлшэ байһан юм. - Оршуулагшаһаа) байгаа юм бээ, тэд би ерээдүй тухай абарал табидаггүйб. Иимэ юумэндэ дурагүйб. Ямар бэ даа үлүү жэгтэй хүн болохо дурагүйб. Тон энэрхи сэдхэлтэй байха хүсэлтэйб.

- Эсэгэтай хаана ажаһуудаг бэ?

- Индидэ. (Мүнөө наһа баранхай. - Оршуулагшаһаа).

- Загуурдида (бардодо) байһан хүн урданайхяараа гэрнүүд, модонуудыг, юрэ энэ наһанайнгаа бодото оршонгыг хараха аргатай гэжэ зүб болгоно гүб?

- Загуурдида байгшадай яагаад харадагыг тодорхойлохон хүндэ. Тэднэр гэрнүүд, модонуудыг энэ наһандаа адли тодоор хараха аргатай. Гэбэһыг бодогоор үгыгад, гансал сэдхэлтэй бин болоһон тон олон хуурмаг зүйл, дүрснүүд тэдэндэ харагдажа захалдаг. Бодото юумэн гү, али сэдхэлтэй зүүдэн гү гэжэ загуурдида тодорхойлохон тон хүндэ.

- Ямар эрхэ нүхэсэлүүдхэ боложо, үхэхэн хүн хооргоо бусадга бэ? Буянһааны дудмыдаха гү, али юунһээн бэ?

- Түбэдэ иимэ ушарнууд олон хүн үхөөд, загуурдида ороһон аад, нэгэ хэды болоһон хойно бээдэ дахин бусадга. Энэ ушар хүнүүдэй арга шадалһаа дудмыдаг. Хүнүүдэй арга шадал илгаатай бшуу. Зарим зон хооргоо бусаха сэдхэлтэй хүсэ шадалтай байдаг. Зарим хүнүүд үйлэн үрээр энэ наһандаа хэзэ ёһотой юумээ дүүргээгүй хаа, үйлыгтон үрине эдлэхэеэ энэ дэлхэйдэ бусаха баатай болодог.

- Һайн түрэл олохо арга боломжо хэр зэргэ туддаг бэ?

- Бүхы хүнүүд һайн түрэл заагагүй олохо гэхэнь хүшэр. Гэхэһээ байха олонхид доро заяандаа түрэдэг. Иимэл асуудал шабинарайнь нэгэн Бурхан багшада табиһан байдаг: "Ухэгшэдэй хэдынь һайн түрэл олохоб, али хүн боложо түрэхэб?" Бурхан багша гартаа нэгэ адха элһэ абаад, хэлээ гэхэ: "Энэ адха элһыг бүхы газартай зэргэсүүлэе хаа, үхэгшэд сооһоо эдыл зэргэ хүнүүд дахин хүн боложо түрэхэ аргатай байха".

- Минин олохон таһилууд үнэрһэн үе тухай үлүү шаналжа, шанлагынь ойлогонгүй, өһөдэдыгөө зобооно. Уур суухада бэлээр диндэһэнгэ. Бүхы юумэн, илангаяа мүнөө үедэ, тэдэндэ таагүйгөөр үзэгдэнэ. Тонһыг ухаатай хүнүүд сэдхэлтэйгээ хөмөрөөһөө зобооно. Тэдэндэ яагаад тудалхаб?

- Иимэ хүнүүдтэ туһалха гэбэл, тэднэр тон түрүүн өһөдөө урагнаа тэргүүдэн нээмэл сэдхэлтэй байха ёһотой. Угыл хаа, тэдэндэ туһалхыг тон хүшэр. Хэн нэгэнэй эм ууха дурагүй хаа, баалалтаар уулгахань хүндэ. Энэ ушарһаа Бурхан багша булганда туһалха хүсэлтэйһыг хаа, бүхы амиганда туһалха аргагүдэнэ.

- Тэд өһөдэдыгөө хорложо байхынь

харахада, хүндэл.

- Тэдэндэ туһалхыг хаана хаа, тэднэй нүхэд бологты, дадал болоһон һанал бодолоһы аяар хоорэдэгты. Жэшээнь: "Та ехэ һайн хүнга, бодолнуудтайһыг намда таагай. Зүгөөр энэ нэгэ зүйлдэ хабаатай бодолтай тиймэ һайн бэйгэ ха", - гэхэнгэ аргадаад, сэдхэлтэй хүдэлэнгүй, баримтанууд, бодомжонуудга үндэһэлэн, дурсагдаһан тэрэ зүйл юундэ буруушааһанаа тайлбарлагты. "Коммунизм хуурмаг, хоротог хургаал", - гэжэ коммунистда хэлээ хаа, та буруу юумэ хэхэт. Коммунизмда олон муу юумэнэй хажуугаар һайнһыг зүйлнүүд байн ха юм. Демократи баһал тиймэ. Демократи бүхэн һайн гэбэл, буруу: һайн юумэнэй хажуугаар муу зүйлнүүд олон.

Мүнөө үедэ демократическа засаг,

Нэгэтэ бидэ булта үхэхэбди. Зайлашагүй. Урда үедэ олон зон ажаһууһан аад, мүнөө булта үхэхэй.

коммунист засагта орходоо, олонхи зондо хураггүй таарамжатай. Политическэ эрдэмни талаар тусхай мэргэжэл абаһан хадаа саашань үргэлжэлүүдхүүб. Демократин бодол, демократис нингэм ганса оорын тала хараха гол ёһондо (индивидуализм) түшгэлдэг юм. Ганса оорынгоо һонирхол хараха бодол хадаа хүн бүхэндэ бээ даагаад, бүри эдэхитэй байха арга олоһон. Демократис гурин эршгэтэйгээр хүгжэхэ аргатай. Юундэб гэхэдэ, ганса оорынгоо аша туһа баримгалдаг бодол хүн бүхэнэй эдэхн үүсхэл, хүдэлмэрилхэ арга шадалыг урмашууһана бшуу. Коммунист нингэмэй амжалтатайгаар хүгжэхын тула тэрэнэй гэгшүүн бүхэн хамта олоһой хэрэг хубини аша туһаһаа үлүү шуухаа гэгэн суртал хургаал баримталжа ябахэ ёһотой. Иимэ нингэмэй ударидагшадһыг хамта олоһой хэрэгтэ оорын хара аминһаа холо үлүүгээр сэгнэхэ, хамта баяжаха бүри хүн бүхэнһыг аша туһа нэмэхэ байһанда үнэн зүрхэнһөө эгнэхэ ёһотой.

Тэд үнэн дээрэ коммунист нингэмэй ударидагшадтай, демократическа байгуулалтын ударидагшадта орходоо, хара амыа холо үлүүгээр харадаг байһан ушарһаа коммунист нингэм һандараа. Коммунизм олон һайн талатай. Ерээдүйдэ бээ даанхай байдал туйлахадаа, демократическашье, коммунистһыг байгуулаһануудай хамаг һайниень халажа абахабди гэжэ Гэгээн түрэлтэ Далай лама хэлэдэг.

Мүнөө хуряһан буянгаа хойто наһандаа һайн түрэл олоходо зориулабди. "Ами табижа сагта Бурхан, Ном, Бурсан хубарагууд урданни бодотоор гөдөржө ерэг, мүн загуурдида ороходоо, загуурдида байһанаа ойлгоод, загуурдини үнэн байдалыг ойлгохо ябадалдамини Гурбан Эрдэни намда туһалаг гэжэ мүнөө хуряһан буянгаа зориулабди," - гэжэ бодогты (Хэһээлэй түгэхэл).

Удаадахи хэһээлэй эхин. Бисалгал, уншалга хэхэдэ, зүб, һайн һайхан зорилго табижа гэжэ оролдогты. Энэ наһандаа хүнэй бээ оложо түрэн хадаа биднэр тон золотой гэгшэбди. Мүнөө таанад Бурхан багшын Ном хургаалтай ушараг. Энэтэй бүриһыг хаа, хөмөрөй шуухаг арга боломжын хүсэлдэһэн ушар болоно. Зүгөөр хүн

боложо түроод, Бурхан багшын Номтой ушарха золотой байбабди гэжэ хаанагүй гэгшэ юм хаа, таанад хүн түрэлөө ёһотой ашаглажа шадахагүйт. Энэ ушарта наһанайтай уг зорилго тон ахир болошодог. Наһанай уг зорилго тухай гүнзгыгөөр бодомжолоогүй хаа, тэрэ уг зорилготнай ехэ мүнгэ бэдэрэлгээр, телевизор, холодиальник, машина, дача мэтын һайн зоори абалгаар мухардашадаг.

Нэгэтэ бидэ булта үхэхэбди. Зайлашагүй. Урда үе сагта мүн ээ олон зон ажаһууһан аад, мүнөө булта үхэхэй. Энэтһыг ушар мүнхэ буса тухай хургаалнуудтай нэгэн болоно. Табин жэл үнгэрхэдэ, эндэ байгшадай олонхид түүхэдэ орохо. Урданай нэгэ сагта Гэгээн түрэлтэ арбан дүрбэдүгээр Далай лама шажанай талаар оорынгоо түлөөлгшье манай нийгэм эльгэхэдэнь, тэрэ Ном табидаг байһан, харин мүнөө гты, тагаалал болонхой гэжэ хэлэхэ. Хэрһыг аадар солотой болоо хаамни, табин жэл үнгэрхэдэ, минин нэрэ хоһон абяан болоод байха. Табин жэл үнгэрһэн хойно, биднэй үхэхэн хойно бултагданна, тэрэ тоодо намданһыг, туһа болохо юумэн гэхэдэ, биднэрэй хүн бүхэнэй оюун ухаанай бүтээл бисалгал болоно.

Хэрбээ мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодоогүй юм хаа, яагаад сууда гараха тухай бодохоб. Тэд үхэхэ сагтамин энэ туһалхагүйт.

Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодоогүй юм хаа, би гансал Буряадта бэйгэ, харин бүхы Россияда, гансаһыг Россияда бэйгэ, магад, бүхы дэлхэй дээрэ суурхаха ябадалда бүхы хүсэ шадал, ами наһагаа сүм зориулдаг болохоб.

Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодоогүйдоо, би холонго шүүрхыг оролдохоб, тэд холонго гартамни орохо аал?

Мүнхэ буса, үхэхэ тухай наһанайгүй хаа, биднэр үсэгдэдэр минин хоорһэн үлгэрэй хүгшэдтэл адли болохобди.

Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодонгүй, ерээдүйдэ, һайн байхаб гэжэ һаналтагүй.

Тэднэр гэгтээ, сэгэрмэгтээ, сэгүүдтэ аргагүй хайратай байһан ушарһаа тон бэлээр уурладаг, ондоо зонгон хөмөрлөдөг һэн.

Хэрбээ мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодомжолоогүй хаа. Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодонгүй, Номой бүтээл хэжэ хээһыг эхилэхгүйт. Ном тухай бодоог, тэрэниг бүтээдһыг хаа, тэрэниг ёһото бүтээл болохгүйт. Мүнхэ буса үхэхэ тухай бодонгүй оюун ухаанай бүтээл хэхэ гэгшэ бусадга туһалхыг тула бэйгэ, харин оорынгоо оюун ухаанһыг, бусадһаа онсо юумэ хэдэг онсо хүн байһанаа харуулахын тула хэн нэ ябадал болоно.

Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодоогүйдоо, таанад энэ наһанай аша туһануудга тон бэлээр хурисанат, хурисаха бүрээ зоболонтнай ехэ боложо, голхорол шаналалтай нэмэнэ. Энэ ушарта хүнэй эрдэнитэ түрэл дэмы хосороогдоно.

Хэрбээ мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодоогүй хаа, хойто наһандаа хоһон ерэхэт, үхэхэдоһыг шаналхат. Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодонгүй, ерээдүйдэ һайн байхаб гэжэ һаналтагүй.

Ухэдэ бэлэн байһан эрэн тухай бодоогүйдоо, Буряадта үбэл бодоогүй юм хаа, тухай бодоһонһыг, бэдхэнгэ хэрэгтэй бэйгэ, ганса зун тухай наһанай болохо байгаа. Тэд үбэл ерэхэ, Амур градусаи хүйтэн болохо гэжэ мэдэһэн тула хүнтэндэ эдэхингөөр бэддэг.

Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодомжолоһонгоо эсгэһэн бодоогүйдоо, булюу таланууд тухай мүнөө хэлэхэ мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодомжолоһонгоо хүнүүд Буряанай Номой бүтээл наһандаа бэлээр оруудаг болодог. Имантал мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодомжолоһонгоо энэ наһандаа шунал багатаи болодог тула наһандай бүтээл умай бүри бээр болодог жэшээтэй. Хүмүүн түрэлөө тон сөг мөргөнээр аша мжа, амингүд үхэхэ аргатай байхат. Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодохондони, оюун бодолой буса бүтээлнүүдтай хураггүй хүсэниг болодог. Мүнхэ буса, үхэхэ тухай бодомжолоһонгоо булюу талануудыг бодоогүй харууһан тула нэгэ үхэхэ хоорһон.

Улаада даяан хэһын нэгэ хиндэ мүнхэ бүтээл тиймэ хүсэниг бэйгэ, би ехэт эсэдэг, залхууржа эхилдэн һэм. Тей нэгэтэ, магад, минин оюун ухаанай багшын адисаи һангаар би үүдэ харбаһан. Зүүн зүгтэмни нэгэ тон хүнһэн эхлээр тоолой харагдаад, гансал толгой, шатэһыг ехэ шангаар шэртээд, гурбан үдэрһөө үхэхэн гэжэ хэлэб. Зүүн зүгтэмни юрэнхыдоо, эгнэгдһыг һаамни гурбан үдэрһөө заагаһи хүсэлтэй абарал табидаба. Тэд энэ үнэнхоорөөһыг гурбан үдэр үнгэрхэдэ үхэхэб гэжэ гүнзгыгөөр эгнэгд.

Улаада би ори гансаараа һэмби. Тей зүүдэ харахадаа, энэ тухай һайн зоболотгүй, үхэдэ бэдхэхэ эрэгтэйгэ үхэдэб бэлдэжэ, эхилэб. Эхиндэ номуудыг уншажа, һүүдэрнэй зүйл бүтээл тушаа эршгэтэйгэр бисалгажа эхилэб. Гурбан үдэрэй удаа үхэхэб гэжэ бодоһон тиймэһээ оюун бодоһонни бүтээл тиймэһээ бэлүүдхэдэ оршолоһон ямарһыг ойлогосон бодоһонноо бүтээл. Боды сэдхэлһыг бүтээл хураггүй һайжарба. Эри аһингэр бисалгажэһэн тэрэ гурбан үдэрни минин наһанда оюун бодоһонни бүтээлдэ эрхим байһан гэжэ мүнөө хүртээр бодоһонни.

Ухоо хаа, 12 саг хүртээр үхэхэб гэжэ гурбадахи үдэртоо бодоһон. 10 сагта үнэн унгаатай һэм. Нойр соогоһыг оюун бодоһон бүтээлдэ гүнзгыгөөр элсүүлэгдэнхэй, Ном тухай бодоһон хэбтэдэг һэмби. Часаа харахадаа, арба хоер чашаа үлүү байба. "Шн үхоогүйт" гэжэ оортоо хэлэб. Үхэлтэ шэжэнүүдыг олоогүйдоо, хараһан тэрэ зүүдэмни үнэн бэйгэ байба гэжэ бэйгэ гэжэ ойлгобди. Энэһэй һүүдэр бүтээлдэ дахин һуларба. Юундэб гэхэдэ, Улаада ажаһууһаб, бүтээл хэхэ ехэ сагтайг гэжэ наһанда наһан байнаб.

Эдэ бүтээл - оюун бодолой талаар минин бүтээл лама багшын адислаһыг ашаар хүсэлдөө гэжэ мүнөө бодоһон. Тини мүнхэ буса, үхэхэ тухай, бүри үглюодэрһыг үхэхэ магад тухай үдэрһөө ядахадэ, нэгэ дахин бодоһыг, энэ ушарта имантал мүнөөдэрэй ажаһууһан шулангын, ерээдүн түрэлдэ бэлдэжэ эхилэхэ.

Б.ДОПДОКОВОЙ англи хэлэнһээ аман үгөөр ородто оршуулаһан П.БАДМАРИНЧИНОВ буряадшада.

ТҮБЭДЭЙ ҮДЭРНҮҮД ТҮГЭСЭБЭ

Январин 19-нөө 24 хүрээ Буряад ороной ниислэл Ялан-Үдэ хотодо үнгэргэг-эйн Түбэд соёлой үдэрнүүд түгэсэбэ. Январин 22-то республикын Үндэһэн Номой санда "Түбэд: түүхэ, соёл, үнөө саг" гэһэн асуудалаар Дүхэриг шэрээгэй" хөөрөл-болоо. Тэрэндэ Буряад-ын эрдэмэй түбэй эрдэмтэд, хэдэ, дунда нургуулинуудай багшанар, олонийтын түлөө-лэгшэд хабаадаа. Н.Дудкогой ураһан тэлэг бурхад, Будажабэгэй бүтээһэн шудхамал бурхад, Түбэд эрон, буддын шажан, соёл тухай номууд сугларагдай

жэлээ Хитадай түрмэдэ шуулгагдаад байһан 8 наһатай Баншан Эрдэни ламые сүлөө-рүүлхын түлөө Д.Тинлэйн байгша оной апрелин 25-наа гурбан үдэрэй үлэн байдал бариха гэһэн үүсхэл ябуулгыг дэмжэн, мүн эды үдэрэй үлэн байдал манай эндэ сонсохохо тухай мэдүүлэе.

ДАНЗАН ДОНДОБ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Үндэ-һэн Номой санда боло-һон "Дүхэриг шэрээгэй" үедэ Петербурган уни-верситедэй доцент Ан-дрей Базаров үгэ хэлэнэ. Тэгэндэнь - Д.Тинлэй; Үндэһэтэнэй Номой сан-гай Түбэдэй үдэрнүүдтэ зорюулагдаһан выстав-кын зүйлнүүд.

Г.САМБЯЛОВАЙ фото.

РИМБҮҮШЭ БАГШЫН ҮРШӨӨЛ ХАЙРА

1997 оной хоёрдох хахадта Еши-Лодой римбүүшэ багшын гурбан ном Улаан-Үдэдэмнай хэблэгдэбэ.

Нэгдэхинь - "Ганса бэетэй Ямандагыг бүтээдэ бисалгаа талаар заабаринууд" ("Наставления по созерцанию одиночного Ямангаки в затворничестве"). Хоёрдохинь - "Будда Шигэмүнишэ Гүрэйного. Абида бурханай Повайаг бүтээл", "Будда Шигэмүнишэ Мандал бариага" гэһэн гурбадахы ном болоно.

Түрүүшын ном имагтал Ямандагын ваанда хүргэһэн хүнүүдтэ, нүгөөдэ хоёр номын - бүхы хүзэгтэндэ зорюулагдана. Оршуулгынь, Нвалгын дасанай хубараг, Хурамхаан шюгагай Жаргал Урабханов, лама Баир Очиров, Виктор Пушышев, Андрей Стрелков, уран шэмэгэлинь - Балта Лыкоков, эмхилхэ, заһабарилаха хүдэмэринь - Сэсэгма Дамбаева, Александр Лубсанов дүүргэе.

БУДДЫН ШАЖАНАЙ НЭРЭ ТОМЬЁОНУУД

(Үргэлжэлэл.)
Войны религиозные - вооружённые столкновения, имевшие целью насаждение вероучения, восстановление "чистоты" первоначальных принципов религии, спасение братьев-единоверцев", освобождение "святынь" данной религии и т.д. Иимэ дайн дээдын санаартануудаар баталагдажа, "нангин дайн" гэжэ сонсохогодоог байгаа. Түбэд номуудта заагдаһанай ёһоор, 2335 буддын шажантан болон үлүү номтодой хоорондо нангин дайн боложо, түрүүн буруу номтод булижа байтараа, һүүлэй һүүлдэ буддын шажантан илаха юм гэһэн домогтой гэжэ профессор Г.Ц.Цыбиков бэшэнэ.

Волхв (вещий, кудесник, чародей, ведун, баяльник) - колдун древних славян. Эртэ урдын Русьта языческа шажанай гэхэ гү, али олон бурхадые тахидаг байһан үеын тойн. Буддын шажанай зарим номнолошодые, жэшэнь, тантрын нургаалша алдарт Бадма Самбавые заримдаа ородоор тиигэжэ нэрлэһэн байдаг. "Волхв" гэшэ "сангасбаа" гэһэн үгөөр оршуулагдадаг: волхвы, заклинатели (колдуны) - сангасбаанар.

Волшебник - согласно языческим представлениям, человек, владеющий сверхъестественными способами воздействия на человека и природу; колдун, чародей. Буряадаар иимэ хүниие "абтай хүн, аб жэбтэй хүн, альбата хүн, эльбэһэн" гэдэг. Энэ һүүлшынхынь ехэнхидэ "фокусник" гэһэн удхатай. "Жадхашан" гэжэ үгөөр аб жэбтэй лама хүниие тэмдэглэдэг. "Волшебник" гэжэ үгыг "абгай, абтай жэбтэй, эльбэтэй, жадхатай", мүн "шэдитэ" гэжэ оршуулдаг, жэшэнь, волшебная сказка - шэдитэ үльгэр, "Волшебный мертвец" - "Шэдитэ хүүрэй үльгэр". Энэ хадаа эртын энэдхэг расказуудай суглуулбарин ("Расказы Веталы" гэшынь) үндэһөөр хуушан монгол хэлээр ехэнхидэ ламанарай найруулан зохёолнууд юм. "Эндүүрэл хаанай туужа" гэхэ мэтын үймэ туужануудта шарын шажан номногдодог. "Волшебство" гэжэ үгыг "эльбэ жэльбэ, эди шэди, жадха" гэжэ оршуулжа болоно.

Воплощение - принятие духом, божеством человеческого облика. Буряадаар "хубилгаан" гэжэ

оршуулагдадаг, жэшэнь: Далай-лама - земное воплощение Авалокитешвары - Далай-лама Арьяа-Баалын газар дэлхэй дээрэхи хубилгаанинь мүн.

Восемь драгоценностей ("восемь жертв или принадлежностей жертвенника", "восемь эмблем славы", "восемь знаков счастья", "восемь благоприятных символов" - набор из 8 предметов, образующих целостную культовую единицу. Энээндэ томо шүхэр, хоёр алтан загаһан, мүнхын уһатай бумба, линхобо сэсэг, далайн дунгар, эхи захагүй зангилаа, һүлдэ туг, 8 пайлсатай мөөр ороно. Эдэ бүгэдэ "найман тахил" гэжэ нэрэтэй. Тахилгын зүйл бүхэниинь өөрын гүн удхатай юм. Жэшэнь, шүхэрын хорото ханаашалгаһаа хамгаалдаг, хоёр загаһанинь аза жаргал болон нэгэдэл тэмдэглэдэг г.м. Зүйл бүхэниинь хээ угалза болон хэрэглэгдэдэг.

Восемь мучений - физические и душевные страдания, которым подвержен человек, вечно вращающийся в "колесе жизни" или сансаре. Эдэ 8 зоболонгынь ямар бэ гэбэл, 1) хүсэхэн ханаһанаа олохогүй зоболон, 2) хүсөөгүй юмээ орхихо аргагүй байлга, 3) үзэн ядагша дайсантаяа ушаралга, 4) инаг дуратай, анхарал түгэс нүхэртээ хахасалга, 5) түрэхын, 6) үтэлхын, 7) үбшэлхын, 8) үхэхын зоболонгууд болоно

"Восемь не" - формула так называемого "срединного пути" мадхьямики, одного из двух главных течений махаяны; выражает "недвойственность" (сущностное тождество) всех явлений. Энэ хадаа юмэн тухай гүйсэд баталалга болон гүйсэд буруушаалгаһаа зайсаха гэһэн нэдэлгэ юм. Тухайлбал, А хадаа Б болоно, А хадаа Б бэшэ болоно; А-шье, Б-шье үгы. Ондоогоор хэлэхэдэ, "бии" гэдэг "үгы", тиигээд "үгы" гэжэ болохогүй гэһэн, хоёр тээшэнь булгаалуулан, тэрэ хоёрыг холин эблэрүүлһэн үзэл болоно.

Восемь препятствий - это восемь препятствий к освобождению духа из-под бремени материи, сансары. Хуушан монголоор энэниие "найман сүлөөгүй" гэдэг байгаа. Эдэнь хадаа 1) тамын амитан, 2) бирид, 3) ушар удхагүй амитан, 4) удаан сагай тэнгэринэр боложо түрэлгэ, 5) хилэ газарта гэхэ гү, али буддын шажанай дэлгэрээгүй нотагта

түрэлгэ, 6) мэдэрэлэй органуудай гүйсэд болбосороогүй байлга, 7) хуурмаг үзэл баримталагшадта хабаадалга (жэшэнь, муу юмэ хэһэнэй түлөө харюусаха ёһон байхагүй гэхэ мэтээр бодолго), 8) Будда багшын морилоогүй орондо түрэлгэ болоно.

Воскресение - еженедельный христианский праздник. Отмечавшиеся от иудаизма христиане отмечают как праздник первый день недели, в которой произошло мифическое воскресение Иисуса Христа. Христиан шажанай, илангага иудаизмын ёһоор, Христосой хоёрдохийо дэлхэйдэ буужа ерэхэдэнь, үхэхэн хүнүүд амидыржа, зүб үзэлтэн мянган жэлдэ амар жаргажа һууха юм. Буддын шажанай ёһоор, үхэхэн хүн бододог бэшэ, харин наһа бараһанайнгаа һүүлээр хүн амитад шэнэ түрэлөө оложо, дахин түрэдэг. Гэбэшье хэн, юун боложо түрэхэнь үйлэнь үриһөө, буян нүгэлэйнь тэнсүүриһээ дулдыдадаг.

Воскурение - сжигание ароматических сухих трав и очищение окуриванием предполагаемой "нечистоты", "скверны". Энэниие "санзай", "адис санзай" гэдэг. Ламанар ая ганга болон бусад хангалтай ургамалнуудые бутаруулжа, санзай хээд, тэрэнээ арамнайлдаг. Хүниег хүдөө табилгада хабаадалсаһанай һүүлээр гү, али хэн нэгэнһээ юмэ худалдан абахадаа, мүн юрэ һэжэг түрэмөөр зоной ороо хаань, санзай уукулжа, бээе, абаһан юмээе, гэр бараагаа нара зүб ябажа утадаг.

Восьмеричный путь - путь, ведущий к просветлению и освобождению от страданий. "Дундадын зам" гэжэ оршуулагдадаг. Нэгэ талаһаа, бэе махабадай ташаяангы хүсэлэндэ ехээр абтахагүй, нүгөө талаһаа, бээе ехээр тамалан зобоохогүй, харин дундуурхи зам баримталха гэһэн удхатай. Энэнь найман шата гү, али алхамһаа бүриэдэг гэбэл: 1/ зүбөөр ойлголго, 2/ зүб эрмэлзэл, 3/ зүб бодол, 4/ зүб хэлэлгэ, 5/ зүб үйлэ, 6/ зүбөөр ажаһуулга, 7/ зүб оролдолго, 8/ ухаагаа зүбөөр гулидхан шэглүүлгэ.

Л.ШАГДАРОВ.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха.)

Багшын булан

Бабу-Доржо Батоев - педагогикын эрдэмэй доктор, Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша

БЭШЭГЭЙ ДҮРИМ ЗААХА АРГАНУУД

(Үргэлжлэл. Эхнийн үнгэрэгш жэлд нойбрьн 19-нэй, декабрийн 3, 10, 24-нэй, байгша оной январин 14, 21-нэй дугаарнуудта).

АБЯАНУУДАЙ ШҮҮЛБЭРИ

Программын ёһоор табадахи класста буряад хэлэнэи фонетикэ үзэгдэнэ. Нурагшадага хэлэнэи фонетикэ найнаар ойгуулаха ябадалда фонетическэ шүүлбэри ехэ туһатай.

Түрэлхи хэлэнэи фонетикэ нурагшадага зүбөөр ойгуулаха бэлэн хэрэг бэшэ. Хэргэишье мэдэхээр, буряад хэлэн олон нютагай хэлэнүүдтэй гэгшэ. Тиймэһээ нютаг нютагта зарим үгэнүүд абяанай талаар ондоо ондоогоор үгүүлэгдэдэг, зарим үгэнүүд литературна хэлэнэи нормоһоо нютаг нютагуудта ондоогоор үгүүлэгдэжэ, гэрээгээр нурагшада хэлэдэ ба бэшэдэ байна. Табадахи класстай нурагшадага гансата литературна хэлэнэи нормоор хэмүүлээг болгохо хүнэр байдаг: тэдэнэр эртэхишэйгээ хэлэдэгээр хэлэжэ нурагшан байха юм. Эхин хургуулин багшанар нурагшадага литературна хэлэндэ хургахые яһала оролдодог. Тиймэһээ 5-дахи класста ерэнэн нурагшадага нютагайхяараа хэлэхэ ханадаг.

Тиймэһээ табадахи класстай багша болбол, буряад хэлэнэи фонетикэ үзэгжэ байхадаа, имагтал үгэнүүдые нурагшадага зүбөөр үгүүлэхэ ябадалда анхаралаа ехээр табиха болоно. Тэдэнэи буряад хэлэнэи литературна хэлэнэи нормодо (үгэнүүдэй үгүүлэгдэхэ талаар) хургаха шухала. Түрэлхи хэлэнэи фонетикэ найнаар ойгуулахын тула фонетическэ шүүлбэри нурагшадага мэдэрэлтэйгээр хэдэг болохые туйлаха хэрэгтэй. Хэрбээ нурагшадага абяанай талаар үгэнүүдые зүбөөр үгүүлдэг болбол, литературна хэлэндэ түргөөр нуража, үгэнүүдые зүбөөр бэшэдэг болохо зэргэтэй.

Фонетическэ шүүлбэри хэдээ, бэшэ грамматическа шүүлбэринүүдтэй холбоотойгоор хэдэхэ ёһотой: нэгдэхээр, морфологитой, хоёрдохоор, унисалгатай ба орфоэпитэй, мүн бага бэшэгэй дүримтэй холбоотойгоор хэдэхэ ёһотой.

Фонетическэ шүүлбэри нурагшадага дүүргүүлэхэдэ, үгын хубишуудые найнаар ойгуулаха болоно. Нэгэ үедэ нэгэ абяа

нэмэжэрхидэ, үгын удха гад ондоо болондог гэжэ ойгуулаха болоно. Жэшээш, "хурган" гэжэ үгын "р" хашалганниэ зөөлөрүүлээ һаамнай, "хурган" гэжэ үгэ болоно. "Хурган" "хурган" хоёр үгыннай удхан гад ондоо болоно гэжэ ойгуулаха. Ингэжэ нэгэ абяанай хүсөөр үгын удха ондоо болондог гэжэ ойлгоходоо, хожомоо үгэ үгүүлэхэдэ, ехэ нарин болохо зэргэтэй. Мүн хэлэнэи фонетикэ гэгшые зүбөөр ойгожо абаха болоно.

Научно-теоретическэ шье, юрэнхы эрдэм гэгээрэлшье, практическа шье талаһаа хургуулида фонетикэ заала имэрхүү зорилготой гээбэл:

а) нурагшадага зүбөөр ба эрдэмтэй холбоотойгоор хэлэнэи абяанай системэ ойлгуулаха;

б) нурагшадага абяан үзэг хоорые нэгэ гэжэ ханадаг ябадалые усадаха;

в) бэшэгэй дүрим фонетикэ хоерой харилсаае илгэха;

г) фонетикын үндэһоор литературна хэлэнэи орфоэпитическэ нормые практическаар хэрэглэжэ нураха. Эдэ бүхы зорилгонууд фонетическэ шүүлбэри хэдэхэдэ, хараада абтаха зэргэтэй.

V классай нурагшадага аялан абяануудые хашалгануудһаа илгаруулаха, үгын үе илгэха, удаан ба түргэн аяланууд гэхэ мэтые илгаруулаха шадала болоһон байха болоно. Фонетическэ шүүлбэри зургаадахи класстаны хэжэ ябаха хэрэгтэй.

Программын ёһоор фонетическэ шүүлбэри имэшүүгээр хубарин үнгэрэгдэхэ байна гээбэл:

а) хэлэлгын абяанууд (хэлэнэи, уралай, шүдэнэи, түбэнгийн гэхэ мэтэ);

б) үгэ соохи абяанууд ба үзэгүүдые илгалга;

в) аялануудай дуудаха илгаа (үгүүлэгдэхэ талаараа түргэн, удаан, дифтонг) ба тэдэнэи бин болодог нууряарнь (эрэ, эмэ, эрсэ);

г) хашалган абяанууд (хонгёо ба бүдэхн, хатуу ба зөөлэн);

д) үгэнүүдэй илгаа (эрэгү, али эмэ);

е) үгын үе (хэды үетэйб, нээмэл гү, али хаамал).

Эдэдүримүүдые үзэхэдөө, амн амнидань шүүлбэри ба уяражичи хэжэ ябаад, һүүдэнэи бултыен үзөөд байхадаа, ганса шье үгэдэ фонетическэ

шүүлбэри хэжэ болохо, үгыные һаа, бүхэли мэдүүлэхэй үгэнүүдгэ шүүлбэри хэжэ болохо байна. Нэгэ хэдэ үгын шүүлбэри харая. Мянган түхэриг үгэбэ "Мянган" гэжэ үгэ соо 6 абяан, 6 үзэг, 4 хашалган, 2 аялан үзэг байна. "Мянган" гэжэ үгые үзэгүүдээрнь шүүлбэри хэбэл:

м - зөөлэн, хонгёо хашалган я - түргэн, эрэ аялан н - хатуу, хонгёо хашалган г - хатуу, хонгёо хашалган а - түргэн, эрэ аялан и - хатуу, хонгёо хашалган "Мянган" гэжэ үгэ эрэ үгэ болоно: энэ үгэ соо эрэ аяланууд байна. Туд үгэ хоёр үетэй - мянган, мян - хаамал үе, ган - хаамал үе.

"Түхэриг" гэжэ үгэ соо 7 абяан, 7 үзэг, 4 хашалган, 3 аялан байна.

т - хатуу, бүдэхн хашалган ү - түргэн, эмэ аялан х - хатуу, бүдэхн хашалган э - түргэн, эмэ аялан р - зөөлэн, хонгёо хашалган и - түргэн, эрсэ аялан г - хатуу, хонгёо хашалган "Түхэриг" гэжэ үгэ эмэ үгэ болоно: энэ үгэ соо хоёр эмэ аялан байна. Энэ үгэ гурбан (тү-хэ-риг) үетэй үгэ. Туд үгэ соо хоёр нээмэл үе (тү-хэ) ба нэгэ хаамал үе (-риг) байна.

Саашань "үгэбэ" гэжэ үгэ соо: ү - түргэн, эмэ аялан г - хатуу, хонгёо хашалган э - түргэн, эмэ аялан б - хатуу, хонгёо хашалган э - түргэн, эмэ аялан Энэ үгэ эмэ үгэ болоно (3 эмэ аялантай). Мүн 3 үетэй (ү-г-э-бэ), булта нээмэл үенүүд болоно.

"Мянган" гэжэ үгэдэ бэшэгэй дүримөөр шүүлбэри хэжэ болохо байна. Нурагшадага энэ үгэдэ алдуу гаргадаг (мианган, минга г.м. бэшгээрхидэг. "Мянган" гэжэ үгэ соо "я" аялан "м" хашалганан зөөлөнниэ тэмдэглэсэнэ. Хэрбээ туд аялан үгын эхиндэ "ямар" гэжэ үгэ соо байгаа һаа, хоёр "я" абяа тэмдэглэдэг.

УГЭНҮҮДЭЙ ШҮҮЛБЭРИ

А. Угын бүридэлөөр

Угын бүридэл нурагшадага найнаар ойгуулабал, тэдэнэр бэшэгэй дүримөөр алдуунуудые гаргахаа болидог. Ганса шье орфографическа зүб бэшэгэй найжаруулахын тула угын бүридэл үзэгдэнэ бэшэ, харин хэлэнэи грамматикые үгэнзүгөөр, мэдэрэмжэтэйгээр ойгожо абахын тула хэдэнэ. Нурагшадага үгэнүүдэй бин болодог

арга ба тэдэнэи бин болодог формые найн ойгожо абана.

Угын бүридэлөөр шүүлбэри хэжэ байхадаа, лексикээр хүдэлмэри ябуулаха мартаха хэрэггүй (үгын удха, үгын зэргэсүүлгэ гэхэ мэтые).

Угын бүридэлөөр шүүлбэри (үндэһэн, нуури, суффикс, залгалтада) хэжэ байхадаа, нимэнүүдаа баринуудые үгэжэ болохо байна:

а) Угын нууриные олохо, удхыень хоөрөхэ.

б) Нимэ нууригтай үгэнүүдые ханаха ба бэшэхэ.

в) Эдэ үгэнүүдтэйгээр мэдүүлэл зохёохо.

г) Ямар нууриб (анхан гү, али гараһан) гэжэ олохо.

д) Үндэһэн (хүсэд ба оодон) гэжэ олохо.

е) Угын суффикс ба залгалтануудые олохо.

"Угын бүридэл" гэжэ гэмэ үзэжэ байхадаа, нимэнүүд шүүлбэри хэжэ болоно гээбэл:

а) Угые нууряарнь (гараһан ба анхан, хашалгананар ба аялананар һүүлгэһэн), жэшээ: үхэр - анхан нуури, хашалгананар һүүлгэһэн, үхэршэн - гараһан нуури, хашалгананар һүүлгэһэн.

б) Үндэһоорнь (хүсэд үндэһэн, оодон үндэһэн), хоннишуу - хүсэд үндэһэн, хоннишон - оодон үндэһэн.

в) Залгалтаарнь (надежэн, хамаадалай оортэ ба нуурга: үнээнэй (эй - хамаанай надежэй залгалта), үнээнэйгээ (-нгээ - оортэ хамаадалан залгалта), үнээнэймин (-мин - нуурга хамаадалай залгалта).

г) Галгалоор: ошо-но (мүнөө сэг), - бо (үнгэрһэн сэг), - хо (ерээдүн сэг).

Мүн самбар дээрэ гү, али учебнигһээ үгэнүүдые илгэха үгөөд, тэдэндэ нимэнүүд даабари үгэхэдэ болоно: илгэдэһэн үгэнүүдэй, үндэһэн доогуур нэгэ, суффикс доогуур хоер, залгалта доогуур гурба зураха гэхэ мэтэ.

Угын анхан нуури үзэжэ байхадаа, орфографическа шүүлбэри хэжэ. Жэшээш: наран, малгай, тамга, дабан, абгай гэхэ мэтэ үгэнүүдые үзэхэдөө, юндэ б, л, м, р хашалгануудай удаа тодо бэшэ түргэн аяланууд бэшгэдэггүй гэгшэб гэжэ ойгуулаха шухала. Нурагшадага энэ дүримдэ олон алдуунуудые гаргадаг: наран, дабан, тамга, абгай гэжэ бэшгээрхидэг.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Автор гонорараа "Буряад үнэн" жасада үргэнэ.

Хүдөөдэ ямар хубилал болоноб?

АДУУНА МАЛАА АЙЛНУУДА ХУБААГА

"Зоори ээртэй, мүнөө тоотой" гэдэгтүбдээ, мүнөө юумэн тодорхой эгээр байхадаа найн гэжэ хэлэхэ мэдэхэ. Тиймэһээ мүнөө доо ажахида үйлдэбэр харилсаае хубилган шэнэ хэдэ газар, адууна мал бусад юумые бодото болгохо гэжэ гол шухалаа тоолодоно.

Энээн дээрһээ Залгалтаарнь (надежэн, хамаадалай оортэ ба нуурга: үнээнэй (эй - хамаанай надежэй залгалта), үнээнэйгээ (-нгээ - оортэ хамаадалан залгалта), үнээнэймин (-мин - нуурга хамаадалай залгалта).

Гэрэнгээн Залгалтын комисс баһал нимэ хүдэлмэри ябуулаха эхилээ.

В. ЖАМАГАНОВ республикын Хүдөө ажахын боловсролоо үзэжэ хоолой министрствын ахамад зоотехник.

МҮНГЭ ТҮЛЭБЭЛ, ГЭРТЭМНЭЙ АРГАЛГА

Үнгэрэгшэ 1997 ондо Улаан-Үдэ хотодо "Вавил" гэгшэ Эрхүүгэй филиалай поликлиникэ нээгдэнэ юм. Энэдэ нара бүри Эрхүүгэй врачнуудан мэргэжэл дээшлүүлгын институтай кафедрены даангад, тус институтай профессорнууд, хирург, гастроэнтеролог Г.Ф.Жиганов, врач-кардиолог И.С.Батъянов болон бусад дээдэ гарай мэргэжэлтэд Улаан-Үдэ ерэжэ үбшэнгэтинэе үзэнэ. Хүн дөөр үбдэһэн зоной үбшэнь тодорхойгоор элирүүлэл, тусхай арга заажа үгэнэ.

Энэ жэлһээ зарим үбшэнгэтинэе хуршэ хотын болындаа аргахаар Эрхүүгэй клиникэтэй хэлсэн баталагдаа. Мүнөө үедэ "Вавил" аша туһаар Улаан-Үдэн хоёр хүн Эрхүүгэй аргабуулажа байна.

Эндэхи поликлиникын бүхы аргабуудынь түлбэриггүй һаа, аргадаг эрхим врачнууд энэрхы зохидоор хүн зондо хандажа, шанар найтайлар үбшэнгэтинэе аргаха хүсэлтэй.

Гадна "Вавил" поликлиникэдэ 1000 түхэриг түдэжэ, нэгэ жэлэй хэлсээ баталха аргатай. Тус хэлсэниэй ёһоор, эмшэд гэгшэ эрхэйгээр эрхэ, тэдэниэ аргаха болоно. Поликлиникын ахамад врач В.В.Туров үбшэнгэтинэй гэгшэ олножо аргаха гурим үргэнөөр хэрэглэхэ тухайгаа мэдүүлээ һэн.

Е. ЦЫБЕНОВА.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Redactor A.A. ANGARXAEV. Редакцияно коллечи: Б.М.Ж. БАЛДАНОВ (редакторай орлогшо), Г.Х.ДАШЕЕВА (редакторай орлогшо), Б.В.ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (харюусалгата секретарь), А.Г.ЛУБСАНОВ (Буряад Республика Правительств), Д.А.СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: Ц. Ц. ДОНДОГОЙ, С. Д. ОЧИРОВ, Н.Д. НАМСАРАЕВ, Т.В.САМБЯЛОВА; В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор), М.Д.НАМЖИЛОВ. Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ, Каландаршвиллин үйлэ, 23. Газет хэблэлэй 1 хууданан хэмжэтэй. Индекс 50901. Хэблэ 3650 (хамта 24.350). Хэблэлдэ тушаалган сэг 17.00. "Республиканска типографи" гэгшэ АО-до газет хэблэлдэ. Директорай телефон: 21-40-45. Б-0079-дхн номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ № 8267. Редакцияно телефонууд: редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54, редакторай орлогшонорой - 21-68-08, 21-64-36, харюусалгата секретарини - 21-50-52, секретариат - 21-50-52, таһагууд үндэһэнэи болон политическэ асуудалнуудар - 21-55-97 (дагшань), 21-57-63, залуушуудай, оюутдай ажабайдалай болон олонингын хүдэлмэрини - 21-54-93 (дагшань), 21-69-58, мэдээлэлэй болон сонсохолон - 21-62-62, 21-67-81, корректорнуудай - 21-33-61, компьютерна түбэй - 21-66-76. "Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 21-49-94, бухгалтери - 21-23-67, вахта - 21-60-91. Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай гэрнүүдэй бэшэгые хатагайруулаха умарта авторнуудынь харюусалгатай. Редакциян ханамжа авторайхитан адли бэшэ байжа магад.